

KÖNYVESPOLC

A nemzetiségi kulturális autonómiáról¹

A Magyar Művelődési Intézet 1994. április 14-16-án Balatonalmádiban rangos tanácskozást szervezett, amelynek témája a nemzetiségi kulturális autonómiák létrehozásának, illetve megvalósításának a módjai voltak. Az értekezlet támogatta az Illyés Alapítvány, a Külügyminisztérium, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Alapítvány, az UNESCO Magyarországi Bizottsága, képviseltette magát a Művelődési és Köznevelési Minisztérium, a Határon Túli Magyarok Hivatala, a Magyar Anyanyelvi Konferencia, azaz a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, a FUEV, valamint a hazai, a nyugati és a környező országok kisebbségi szervezetei. A felszáz résztvevő közt jelen voltak a finnországi svéd, a dél-tiroli német, a spanyolországi katalán, a dániai német, a belgiumi német stb. kisebbségek, valamint a magyarországi kisebbségek és a határon túli magyar szervezetek képviselői is. A felszólalók hozzászólásait a Magyar Művelődési Intézet majd három év után, 1997-ben könyv alakban is közzéadta, azzal a céllal, hogy „a kulturális autonómiával kapcsolatos ismeretek gyarapodásával csökkenjen a fogalommal kapcsolatos bizalmatlanság és erősödjék a népek, nemzetek és nemzeti-egységek közti bizalom.”

E cél jelentőségét, de még inkább a határon túli szakadt magyar kisebbségek elszánt és kitartó küzdelmének szükségességét bizonyítják azok a nyilatkozatok is, amelyek e kiadványban olvashatók. Köszöntő szavaiban Halász Péter azt vallja, hogy három illúzióra épül ez a tanácskozás: a fogalom megismerésével talán növekszik a többségi nemzet tárgyalási készsége, a már működő autonómiák élvezői hasznos tanácsokat nyújthatnak a még jogtalanoknak és a tanácskozáson felvetett problémák talán előbbre viszik a magyar kisebbségek önrendelkezési törekvéseit. E küzdelem nehézségeire és akár évtizedekig is tartó időtartamára többen is felhívták a figyelmet. Nagy gondot jelent főleg az a tény, hogy nem léteznek a kisebbségekre vonatkozó nemzetközi rendeletek. A kollektív jogokat például több állam nem ismeri el, azzal a magyarázattal, hogy az egyéni jogok már biztosítottak az általános emberi jogokat. Vallják ezt annak ellenére, hogy nap mint nap szemtanúi vagyunk azoknak a szörnyűségeknek, amelyek épp a meg nem adott nemzetiségi problémákból, illetve a kisebbségek jogfosztottságából erednek. Ez főleg azokra az országokra jellemző, ahol a demokrácia még gyermekcipőben jár és csupán a homogen nemzetállam megteremtésében vélik elérni

a gazdasági bajaik megoldását. Meg kell azonban jegyezni, hogy az UNESCO 1992 júliusában Párizsban megtartott értekezletén, amelynek témája az emberi jogok és a nyelv volt, egyértelműen leszögezték, miszerint az anyanyelv használata alapvető emberi jog és minden kisebbségben élő személynek és népcsoportnak joga van elsajátítani, megtartani anyanyelvét. Joga van anyanyelvén elsajátítani az írást, az olvasást, ami azt jelenti, hogy joga van az óvodától az egyetemig tartó anyanyelvi oktatásra. Persze minden jogszabály csak akkor töltheti be funkcióját, ha arra a törvény végrehajtói szigorú szankciók rákényszerítik, de sajnos ilyenek ma még nem léteznek. Ezért voltak eredménytelenek az első világháború béketárgyalásain hozott kisebbségvédelmi, illetve önrendelkezési jogra vonatkozó határozatok, amit több résztvevő is hangsúlyozott. Szerencsére napjainkban ebben az irányban már lényeges változások történtek. Az egyik hozzászóló például belső és külső önrendelkezést különböztet meg. A belső nem érinti a nemzetközileg elismert határokat, a külső viszont ezeknek a megváltoztatását is lehetségesnek tartja, főleg a Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia felbomlása után. Több felszólaló hivatkozott azokra a nemzetközi dokumentumokra, amelyek a kisebbségek jogait hivatottak védelmezni. Így például szót ejtettek az ENSZ 1948-as Egyetemes Nyilatkozatáról, az 1966-os Emberi Jogok Nyilatkozatáról, az UNESCO 1982-es mexikói, a kultúrára vonatkozó nyilatkozatáról, miszerint a kultúra „olyan szerves egység, amely sajátos, a társadalomra vagy a társadalmi csoportokra jellemző szellemi, anyagi intellektuális és érzelmi elemeket tartalmaz. „Egyesek az Európai Tanács 1993-ban elfogadott 1201-es ajánlását említették a Balladourtervet vagy a dániai németek által létrehozott CAHMIN csoport tevékenységét. A dániai németek képviselője például arról tesz említést, hogy Egon Bahr (a Brandt-kormány minisztere) a nemzetközi kisebbségi charta kidolgozását szorgalmazza, amely a kisebbségek négy jogát harmonizálja: az elszakadást, az autonómiát, az önrendelkezést és az egyének és csoportok kisebbségi jogait az egyenlőség, az igazságosság, valamint az erőszakmentesség alapján. Komlóssy József, a FUEV munkatársa (most a FUEV elnöke) az Európa Tanács 1993. október 9. bécsi csúcskonferenciája keretében fontosságát hangsúlyozta, amely akár az Európai Emberi Jogok Konvenció (EMRK) kiegészítőjének is tekinthető. Ez főleg a kulturális jogokra vonatkozik, de alapját jelentheti az egyetemes Európai Népcsoportjogi Chartának. Természetesen mindez csak akkor hozhat eredményt, ha az érdekelt felek figyelembe veszik a Cottbusban 1992-ben meghozott határozatokat. Ezek közül a második az autonómiára való jogokat fekteti le. Ezt fogalmazza meg a FUEV-konvenciótervezet is, amely szerint a népcsoportoknak joguk van az autonómiára, mégpedig:

¹ A Balatonalmádiban, 1994. április 14-16-án rendezett tanácskozás előadásai. Szerk.: Halász Péter. Magyar Művelődési Intézet. 1997.

1./ a területi, 2./ a kulturális és 3./ az öngazgatási avagy a helyi autonómiára. Komlóssy arra is felhívja a figyelmet, hogy ez csak három lábon álló megbeszélés révén jöhet létre. Mindenképp jelen kell lennie a mindenkori államhatalomnak, a nemzetközi szakemberek semleges csoportjának és a kisebbségi népcsoport képviselőinek.

Az autonómia bármely fajtájának kivívását Ermakora Felix (a FUEV jogi bizottságának akkori elnöke) a következő feltételekhez kötötte, amelyeket a magyar kisebbségeknek mindenképp hasznos lenne megszívlelniük. Az első, hogy legyen olyan terület, ahol azonos népcsoportoz tartozó emberek élnek. A második, hogy autonómia csak ott működhet igazán, ahol demokratikus államstruktúra létezik. A harmadik feltétel, hogy a népcsoport erős legyen: olyan közösség, amely nemzeti identitással és stabil finansziális bázissal rendelkezik. Végezetül a negyedik feltétel, hogy „nem várható el, hogy az autonómia a többséget képviselő állam részéről önkéntes döntésként szülessen meg.” Az első és az utolsó feltételt a határon túlrá szorult magyarság még valahogyan csak megoldhatná, de a második és harmadik feltétel már nagy gondot okoz. A környező országok jelentős része ugyanis a demokráciát még csak építgeti és a nemzetközi fórumokon nem (vagy csak részben) képviselteti magát.

A jugoszláviai magyarságnak (lehet, hogy másoknak is) legfőképp a harmadik követelmény, a nemzettudat hiánya és az általános szegénység jelenti a legküzdhetetlenebb látszó akadályt. Ez nem lehet meglepő, hisz közismert dolog, hogy a II. világháború befejezése óta, több mint ötven éve a hivatalos jugoszláviai magyar kultúra jogoszláv beállítottságú, azaz magyarságellenes. Így érthető ez az identitászavar. A nemzetietlenség szinte minden jugoszláviai magyar kulturális intézmény munkájában fellelhető, de a legrombolóbb tevékenység mindenképp a televízióban és az oktatásban tapasztalható. Az egészséges nemzettudat hiányában felnövő immár harmadik nemzedék otthonról sem kaphat megfelelő magyarságtudatot, mert a szülők sem ismerik kellőképpen a magyar kultúrát, és bennük sem alakult ki egy határozott igény magyarságuk megőrzésére. A legsajnálatosabb az, hogy a magyar pedagógusképzés is magyarságellenes. A magyar tanítóképzést nem azért szükséges Zomborból Szabadkára visszahelyezni, hogy Szabadka valamiféle kulturális előnyhöz jusson, hanem azért, hogy egy magyar kultúrában gazdagabb környezetben a jövő magyar pedagógusai kialakíthassák a megfelelő nemzettudatot.

Nem jobb a helyzet a magyar lakosság gazdasági felemelkedése terén sem. A nyolcvanas évek végén megalakult egyedüli jugoszláviai magyar párt, a VMDK vezetősége kezdetben hallani sem akart a gazdasági program szükségességéről. Azóta a sajnó már hat részre szakadt párt mindegyike tervbe iktatta ugyan a jugoszláviai magyarság gazdasági érdekvédelmét, de a szép tervekből a mai napig semmi sem valósult meg. A napokban például a VMSZ szervezett egy tanácskozást a magyarországi potenciális befektetők bevonásával, de csak a nehézségek fölvezolásáig jutottak, a

gazdasági segítség még várat magára. Még sajnálatosabb dolog, hogy a balatonalmádi autonómianácskozáson is egy olyan személy képviselte a jugoszláviai magyarságot (és ez jellemző), aki képtelen volt egy kimerítő értékelést adni a jugoszláviai magyarság helyzetéről, hisz maga is kihangsúlyozta, hogy az ismertetése csupán egy „rögtönzött kép”.

Mindenképp szólni kell azokról az előadásokról is, amelyek idillikus képet festenek az adott magyar kisebbség helyzetéről. Így például a Muravidéki Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Közöség titkára azzal a mondattal zárja a beszámolóját, hogy „a szlovén kisebbségi modell a közép-európai térség több más államában is járható”. Mondta ezt akkor, amikor köztudott, hogy a kétnyelvű iskolarendszernek, amelyet a szlovéniai magyarok alkalmaznak, milyen katasztrofális következményei vannak. A gyermekeknek nemcsak az anyanyelvi tudása csorbul, hanem ami még ennél is sajnálatosabb, hogy a tanulóknak nem alakul ki (a szlovén szellemben végzett oktatásban részesülőknél nem is alakulhatott ki) a megfelelő magyarságtudat.

Szóvá kell tenni azt a hiányosságot is, hogy a tanácskozás nem nyújtott semmilyen megvalósítható modellt a kisebbségi kulturális autonómia kivívásához, bár amint a szerzők meg is jegyezték, a tanácskozásnak nem is ez volt a célja. Sajnálatos az is, hogy az előadások szövege csak ilyen nagy késéssel jelenhetett meg. Azt azonban mindenképp el kell ismerni, hogy a tanácskozás nagyon hasznos volt, a résztvevőknek értékes tanácsokkal szolgált, az elhangzottak megjelentetése pedig lehetőséget nyújt a szélesebb körű tapasztalatszerzésre.

Gubás Jentő

Magyarok a pokol bugyraiban

Fél évszázadnak kellett eltelnie és az 1989. évi változásoknak eljönniük ahhoz, hogy ki lehessen beszélni a kibeszélhetetlen. Az 1944–1945 fordulóján a Kárpát-medencében, anyaországunkon belül és kívül a magyar nemzet ellen az újabkori birtoklók és megszállók által elkövetett kegyetlenkedéseket, a véres bosszút és megtorlást. Ennek a tudatos és következetes akciónak a nyitánya Erdély, ahol az 1944. augusztus 23-i román háborús kiugrás utáni hetekben a Székelyföldön, a Kolozsvár környéki falvakban és a Partiumban magyarok ezreit gyilkolták meg bestiális módon a Maniu-gárdisták, a Voluntari pentru Ardeal (Önkéntesek Erdélyért) elnevezésű fegyveres bandák. Brassó mellett, Földvárakon kényszermunkatábor szerveztek, ahová magyarok tízezreit hurcolták, közülük több ezren az embertelen körülmények miatt kitört járványok áldozataivá váltak.

A megtorlások – a Kárpát-medencei magyarság elleni bosszú összehangolódott! – a Délvidéken folytatódott, ahol Bácskában és Bánátban a legóvatosabb becslések szerint is 20 ezer magyar meggyilkolásáért felelősek Titó partizánosztagai. A magyarirtás Kárpátján sem maradt el, itt a

szovjet megszállók november 13-án kiadott hadparancsa alapján kényszermunkatáborokba hurcoltak mintegy 40 ezer magyar férfit, akiknek kétharmada odapusztult. Csehszlovákiában is több ezer áldozata volt a megtorlásnak, ahol az 1945. április 5-én az úgynevezett kassai kormányprogram a felvidéki magyarságot megfosztotta állampolgárságától, és másfél éves „pridelovaci vyper”-t, vagyis beosztási végzést, azaz munkaköteletzettséget írt elő számára. Ennek keretében 1946 novembere és 1947 februárja között több mint 40 ezer magyar családot deportáltak marhavagonokban, 25–30 foked hidegben Csehszlovákia a kitelepített szótélanemétek helyébe. Csak 1948 végétől térhettek haza felvidéki szülőföldjükre, de egyhatodik az iparvidékeken maradt. (Napjainkban – Csehszlovákia szétválása után – ők a csehszlovák magyarság.)

Összességében 1944–1945 fordulóján, valamint a háború fejezése utáni három évben a becslések alapján mintegy 80–100 ezer magyar esett áldozatul az anyaország határain kívül a bosszúnak, a megtorlásnak, a koholt vádak alapján álló, illetve koncepciók pereinek. Mindezekről napjainkban egyre többet tudunk, mert a túlélők, a szemtanúk már mernek beszélni a pokol bugyirairól. Az alábbiakban két emlékezést ismertettünk.

A vajdasági magyarok között véghezvitt népiértás egyik legkegyetlenebb állomásáról, a csurogi magyarság tragédiájáról adott hírt egy túlélő, *Teleki Júlia*.¹ Nem történelmi módszerekkel dolgozta fel a fél évszázaddal ezelőtti eseményeket, hanem az emlékezetébe vasheggyel bevésődött kitorolhatatlan élményeit, valamint túlélőtársainak vallomásait örökölte meg. Szülőfaluja, Csurog a Duna és a Tisza háromszögében fekszik a hajdani 907 négyzetkilométernyi Sajkás (vagy Csajkás)-kerületben, amelyet 1763–1764-ben létesített Mária Terézia királynő hajós-naszádcsapatokkal a határvidék őrizetére. Csurognak 1910-ben 10 180 lakosa volt, ebből 2730 magyar, a többség – 7211 fő – szerb. 1944-ben a magyarok száma háromezer lehetett, az 1948. évi hivatalos statisztika azonban már csak 193 magyart talált a faluban, viszont 7293 szerbet, összesen pedig 7929 lakost. Hová lettek a magyarok, s miért lettek többben a szerbek, amikor 1942-ben a „hideg napok” idején állítólag sokat kivégeztek közülük?

A hiányzó 2537 magyarból 360-at – 15 éves kamasztól aggastyánokig – a faluban ölték meg, tetemüket a sintérgödörkhöz, szemételepekre vittek jeltelen tömegsírba. Százakat a Temerin közelében fekvő járeki (Istisztaivánfalva) haláltáborba hajtottak, ahol közülük 39-en – főként 60 éven felettiek – meghaltak a megpróbáltatásokban. Ugyanitt az anyákkal együtt odahurcolt 39 csecsemő és kisgyermek – egytől tizenkilenc hónaposak voltak – is áldozatává vált a megtorlásnak. Titó partizánjainak Bácskán végigsöpörő véres bosszúja ugyanis Csurogon, valamint a két szomszédos faluban, Mozsoron és Zsablyán – az utóbbi helyen 1948-ban a korábbi 1722 magyarból már

csak százan laktak – tetőzött. Ezt a három falut teljesen megtisztították a magyar lakosságtól, mintha a pólásoktól a véneking mindenki bűnös lett volna. A kivégzések 1944. október 22-én vasárnap kezdtek, mondta el egy szemtanú évtizedek múlva a krónikás szerepét vállaló Teleki Juliának, aki a tragédia idején egyéves gyermek volt. „Molnár Konc Pál rendőr és Szerda János volt az első – emlékezett *Zaják Júlia*. – Szerda János felesége terhes volt, és kitalosták belőle a gyereket. Ezután utcáról utcára haladva szedték össze a férfiakat. Legtöbbjüket a község házára és a magtárba vitték. 1944. október 28-án, Mindszentek előtt két nappal volt a golyószórás. A halottakat a sintérgödörbe szállították.” A gyilkosságokat katonaruhába öltözött helyi szerb lakosok végezték, de előtte kegyetlenül megkínózták az embereket. Az egyik szemtanú így vallott a népiértásról: „Láttam, amint Capó Szabó Györgyöt a szerb templom előtt, a piacnál kikötötték a kőrösztre, majd késsel nyúzták, mint a nyulat, közben pedig sózták a sebeit. Egyesek a nézők közül pedig kiabáltak: 'Deri ga! Soli ga!', 'Nyúzzad!' 'Sózzad!'”

A csaknem fél évszázad után napvilágra került források egyértelműen megerősítik, hogy a bácskai vérbosszúra, a magyarság megtizedelésére Titó, a jugoszláv partizánhadserg vezére személyesen adott parancsot. Ezt Csurog és Zsablya szerb polgárai azzal tetézték, hogy küldöttséget menesztettek Titóhoz, azt kérve: szabadon megtorolhassák a magyar uralom alatti sérelmeiket, a Sajkás-kerületből kitelepítsenek minden magyart, s azok soha ne költözhessek vissza faluikba. Titó jóváhagyta kívánásaikat.

Teleki Júlia két nagy érdeme: a visszaemlékezéseknél kerülte a részletek kíméletlenségének taglalását, illetve, hogy összegyűjtötte az áldozatok listáját, névvel, életkorral, foglalkozással és családi állapottal. Ritka dokumentum, hiszen a történetekről felelős Titó-rezsim soha nem adott módot felderíteni a megtorlás eseményeit, az áldozatok számbavételét. A tömeggyilkosságok, a bosszú indoka ugyanis az volt, hogy 1942 januárjában magyar katonai és csendőralakulatok a Bácskában háromezernél több szerbet, zsidót kivégeztek. Erre választ 1944/1945 fordulóján Titó partizánjai legkevesebb 20 ezer ártatlan délvidéki magyart megöltek. Két nagy különbség van a két tragédia között: az 1942-es áldozatok névsorát a magyar állam támogatásával szakemberek derítették fel, s ma már ismert, hogy tényeket egyoldalúan eltorzították. A partizánok gyilkosságairól négy évtizedig hallgatni kellett, csak 1989 óta koszorúzhatják meg minden évben halottak napján a délvidéki magyarok az áldozatok tömegsírjait. A másik nagy különbség: Csurogról a magyar hatóságok nem takarították ki az összes szerb lakost, mint ahogyan alig három évvel később Titó partizánjai tették a magyarokkal.

A visszatekintés a múltba című könyv előtt két könyv jelent meg az elmúlt években, amely hasonlóan dolgozta fel egy-egy délvidéki falu akkori eseményeit: *Mojses Antal* a Bajmokon, *Forró Lajos* a Magyarkanizsán és környékén történeteket tárt fel. Teleki Juliát a harmadik ilyen munka. Égetően szükség lenne újabbakra, mert még hiányzik a

¹ *Teleki Júlia*: Visszatekintés a múltba. Napló kiadása. Újvidék, 1996.

Szabadkán, Újvidéken, Bacsán, Temerinben, Nagykikindán és másutt történetek részletes feldolgozása. Összesen több mint száz bácskai, bánati, drávaszági, szerémségi település magyarságának „felszabadulási” krónikája.

A másik kötet témája nem kapcsolódik a megszállt szovjet hadsereg 1944 végi kárpátaljai akciójához, amikor háromnapos „malenki robot” ürügyén gulágokra hurcolták a magyar férfitársakat 18-tól 50 éves korig. Ez még nem érintette közvetlenül a Tisza partján fekvő hajdani koronavárosban, Visken egy parasztportán élő, akkor még csak tizenhárom éves *Mandrik Erzsébetet*.² Számára már békeidőben bizonyult végzetesnek egy nap, 1946. február 6-a. A jómódú családhoz ekkor tér be egy szovjet határőrtiltást, aki pálinkát követelt. Estére lerészegedett, kötekedni kezdett. A családfő magára hagyta, nehogy összekapjanak, kiment ellátni a jószágot. A hatalmas termetű határőrtiltást a sovány, fejletlen gyereklányra támadt, aki két nap múlva lett volna 15 éves. Az ágyra dobta és megerőszakolta. A sikoltozásra berohant az édesapa, és pusztá kézzel végzett a pisztolyt rántó, emberi mivoltából kivetkőző katonával. Az apa, a kislány öccsével és az anyával együtt eltűnt a holttestet, szánnal a Tiszához viszik és a folyóba dobják. A nyomok a hóban azonban a Mandrik-portához vezetnek, így másnap a razziázó katonaság könnyen odatalál. Az apa még az éjjel a közeli szovjet-román határon át Erdélybe szökik, így nem tudják elfogni.

A katonák hiába vártak a családfőre, ezért a kislányt és öccsét Husztra hurcolták, ahol négy hónapot töltöttek embertelen körülmények között, nem is tisztálkodhattak. (Az édesanya már korábban, 33 évesen meghalt.) A Mandrik-portát még aznap teljesen kifosztották, egy határőrtiltást azonnal beköltözött a családjával, később kolhoziroda lett belőle. Mandrik Erzsébetet az ukrán btk. hírhedt 54. és a szovjet btk. 58. paragrafus alapján állam- és népellenes tevékenységért öt-öt évi szigorított börtönre, illetve kényszermunkára, valamint életfogytiglani száműzésre ítélték. Öccsét fiatal korára való tekintettel felmentették. Egy évet a huszti börtönben töltött, ahonnan Kijevbe viszik, majd vissza Kárpátjára, ahol az összes börtönt végigjárta. Innen újra egy Lemberg környéki lágerbe kerül, kiskorúként a konyhán, majd a lágerkórházakban dolgozik. Itt sok hadifogságban selymődő magyar honvéd és tiszt életét mentette meg azzal, hogy az éhezéstől és a kegyetlen rabmunkától legyengült rabokat bejuttatta a lágerkórházba.

A középkori, lengyel származású főorvos – aki rokonzenvenet táplált a magyar hadifoglyok iránt – pártfogásába vette a fiatal lányt, s teljesítette kérését, hogy újabb és újabb magyar katonákat vegyen be kórházi kezelésre. Mindennek ára volt, Mandrik Erzsébet terhes lett, 17 évesen fiút szült a főorvosnál. Egy év múlva a kisgyermekes anyákkal együtt egy szibériai lágerbe szállítják át fakiter-

elésre, de gyermekeiket elszakítják tőlük. Lágerből lágerbe kerül, az utolsó Vorkutától ezer kilométerre volt. Hosszú évek múlva tudja csak meg, hogy a közvetlen családtagjait, a nagybátyját, a nagyszüleit is bebörtönözték. Mandrik Erzsébet a kislát csak 1956 tavaszán találta meg a Vörös kereszt útján, egy szibériai gyermekotthonban nevelték. A hatóságoktól engedélyt kap, hogy meglátogassa, majd magához vegye. 1956 novemberében kegyelmet kap egy olyan bűnért, amelyet soha nem követett el. Politikai elítélteként a poklok-poklát járta meg – tíz évig és tíz hónapig ártatlanul. Már hazaérkezve értesül arról: Gyula nevű bátyját tíz évig bujtatta a család, hogy el ne vigyék őt is. Neki sem volt semmi bűne. Mindezt olyan titokban, hogy Károly bátyja se tudjon róla. Gyulát ugyanis távollétében a hatóságok 25 évre ítélték.

Mandrik Erzsébet harminchat évig hallgatott a múltjáról. 1992-ben felszakadnak a lelki sebei, amikor meghallja, hogy a kárpátaljai magyarok is kaphatnak az anyaországtól kárpótlást lágeréveikért. Kérelmét Budapesten nyújtja be, de kétszer is elutasítják. A fellebbezést is 1994 decemberében, mondván, rá nem terjed ki a törvény. Az utazáshoz úgy kuporgatja össze az útiköltséget. A valahai magyar hadifoglyok nevére már nem emlékszik, túl sok jutott ki számára a megpróbáltatásokból. Egy erdélyi újságból tudja meg, hogy édesapja a haláláig egy faluban bújkált. Neki is, mint a 15 éves korában megerőszakolt lányának csupa várakozásban telt el az élete. Mert Mandrik Erzsébet a lágerban is mindig várt és reménykedett, hogy egyszer majd csak jobbra fordul a sorsa.

Botlik József

KASAŠ, ALEKSANDAR:

Madjari u Vojvodimi, 1941–1946. (Magyarok a Vajdaságban)

Mikor megtudtam, hogy Aleksandar Kasaš könyve doktori értekezésésként készült, a reményeim mérséklődtek. A tudományos fokozat megszerzéséért készült munkákat ugyanis nyilvánosan, egy szakbizottság előtt meg kell védeni. Nálunk pedig még a természettudományi vizsgálatok sem függetlenezhetnek egészen az ideológiától és az elmentmondást nemigen tűrő napi politikától. Hát még a társadalmi rendszer születését csak hízegző módon megírható történettudomány!

Nos, Aleksandar Kasaš negyvenöt év után, annak a korszaknak az alkonyán írta meg a magyarok vajdasági bűntetteiről és bűnhődéséről a dissertációját, amelyben az uralkodó nemzet tekintélye jórészt azon múltott, hogy a történelem által igazolt vitalitását képes-e erkölcsi okokkal vagy legalábbis erkölcsi látszatokkal megtámogatni. A Monarchia mérhetetlen politikai ostobaságának eredményeként a húsas évektől egy olyan vidék válhatott a szerbek államalapításának részévé, sőt éléskamrájává, amelyet – mivel itt évszázadokon át nemzeti és számbeli kisebbséget alkotottak –

² *Mandrik Erzsébet*: A pokol bugyraiban. (Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Inter-mix Kiadó, – Ungvár–Bp. 1996.

Garašanin óta is csak álmaikban remélhettek a magukénak.

A váratlanul valóságként kínálkozó lehetőségek különösen a tömegeket és politikusokat szédítik meg végzetesen. A csoportnárcizmus társadalom-patológiai méreteket ölt, s csak újabb, immár lesújtó történelmi okok segíthetnek a reális önbecsülésen alapuló emberi arányok kialakításában. Ennek a folyamatnak a körülményekhez és a környezethez viszonyítva bátor tükrözője Aleksandar Kasaš tudományos munkája. Mindenesetre ha nem csupán bevezetésében foglalkozott volna a vajdasági magyarság két világháború közötti anyagi, művelődési és erkölcsi nyomorával, akkor jobban megértetné a mai szerb olvasóval, hogy itteni nemzetársaink második világháború alatti magyarság imádatát és szerbellenessége a létükből fakadt s inkább a megsemmisítésükre (beolvasztásukra) törekvő délszláv állam, mint valóságos emberek ellen irányult (eltekintve attól, hogy irigyek, bosszúvágyók és rágalmazók nemzetársaink soraiban is mindig voltak).

Ezt bizonyítják azok a Mészáros Sándor és mások (mindenekelőtt a dokumentumok) által bizonyított tények, amelyek szerint a háború végén kivégzett itteni magyarok bűnösségét csak általában (pl. párthovatartozásként) jelölték meg gyilkosaik. Valójában többnyire a kényszerű hiénasors, a dobrovoljacoktól hátrahagyott vagyon fosztogatása által vétkeztek nemzetársaink. Hogy esetenként hol volt a jogos visszavétel, a nélkülözőnek az önvédelmi cselekvése és a jómódjában telhetetlennek a fosztogatása közötti határ, azt – noha a szociográfiai tények szerint inkább az előbbi, mint az utóbbi volt tipikus – még a konkrét eseteket vizsgálva is nehéz lett volna megállapítani. Viszont a nemzetközi jog általánosságában oldva fel a kérdést, tény, hogy a trianoni szerződés nem engedélyezte a gazdát cserélt vidékek etnikai összetételének megváltoztatását. S ezt sejtve vagy tudva, váratlanul még inkább otthon érezhették magukat azok, akiket addig két évtizeden át többnyire igavonó barmokként kezeltek.

Kasaš mindenesetre több ízben is „szíroták”-ként említi az utólag háborús bűnösökként kivégzett fosztogatókat, némileg együtt érez azokkal, akik már a Monarchiában is, de főleg a két háború között áldozatok voltak. Ennek ellenére „felszabadítók”-ként említi a Vörös Hadsereget és a partizánokat, megfélemlézve róla, hogy bevezetőjében tudományos objektivitást ígért, s hogy a „felszabadulás” fogalma olyannyira relatív, hogy a Vajdaságban is számos tisztességes, szorgalmas szerb polgár az antikrisztus uralmaként élte (halta) át. Ahogyan 1941-ben a magyar (történelemjogi értelemben valóságos) „felszabadítók” is csupán átmenetileg lelkesítették fel a magyar lakosság többségét, Budapest és a magyar birodalmi eszme érdekeitől téve függővé a bácskai magyarok egzisztenciáját.

A monográfus módszerének objektivitását a szerző politikai hovatartozása kérdőjelezi meg. Míg ugyanis a magyarok már évtizeddel ezelőtt (Sajti Enikő jóvoltából) feltárták a magyar kormány második világháború korabeli délvidéki politi-

káját, addig a jugoszláv fél önkritikája mind a mai napig várat magára. Amit erről tudunk, azt elsősorban Mészáros Sándor *Holtta nyilvánítva* című könyvének köszönhetjük.

Kasaš objektivitás-fogalma azért is korlátozott, mert amellet, hogy sarkigazságokként fogadja el a fent jelzett ideológiai tételeket, számos magyar tanúnak a riportert (Matuska Márton és mások) által feljegyzett egybevágó visszaemlékezését nem kezeli tudományos tényként. Mintha eddig ismeretlen dokumentumokra is támaszkodó kutatását azon tétel bizonyításának rendelné alá, amely szerint a szerb lakosság és a Néphadsereg – az érthető büntetésen kívül a túlkapásokat is tekintetbe véve – nem likvidált volna több magyart, mint ahány szerbet a magyarok előzőleg kiirtottak.

Ettől eltekintve tágult valamennyit a szerb történelemszemlélet horizontja e könyv által, hiszen, ha a háborúvégi magyarságot nem elsősorban a kommunista hatalom politikája következményének tartja is, a nemzetirtás tényét nem vonja kétségbe. Ezután már „csak” a nemzeti és pártpolitikai tévedhetetlenségek, illetve a történelmi végcél által igazolható szükségyszerűségek mítoszával kell leszámolni.

Vajda Gábor

DÓKA KLÁRA:

A Körös és Berettyó vízrendszer szabályozása a XVIII–XIX. században

Dr. Dóka Klára – a vízgazdálkodás történetének és a honismeret lelkes kutatóinak öröme – gyakran vissza-visszatér tudományos vizsgálódásainak egykori vadászterületére. Ilyen „visszarucanásnak” köszönhető legújabb kötete is, amely egy régi hiányt pótolva mutatja be, milyen változatos forrásanyag áll mindannyiunk rendelkezésére a hazai levéltárakban. Az egyik ilyen forrásmunka például Huszár Máttyás 1823-ból származó *Vízrajzi Értekezése a Körösök vidékéről*, amelyet 1985-ben a *Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság* jelentetett meg reprezentatív formában, s amelynek bevezető tanulmányát éppen Dóka Klára írta.

A régió természeti viszonyainak alakulásával, vízügyének történetével már a múlt század jeles mérmőke Gallacz János is behatóan foglalkozott, de ő a *Monografia a Körös-Berettyó völgy ármentesítéséről* című művében elsősorban a vízrendező társulatok által elvégzett szabályozási munkák műszaki szempontjait figyelembe véve vizsgálta a történéseket. Dóka Kláránál a hangstúly az eseményekre tevődik, ahol a legfőbb rendező elv a kronológia. S, hogy a „helyi időszámítás”-sal az országos léptéket se téveszthesse az olvasó szem elől, arról a könyv végén egy párhuzamos időrendi összeállítás gondoskodik. De ne ugorjunk még a végére, hanem tekintsük át a lényegesebb fejezeteket!

A könyv viszonylag röviden intézi el a Körös-, Berettyó-völgy kialakulását és természeti viszonyait, valamint a vidék középkori történetét. Jog-

gal, hiszen ez a téma más szerzők műveiben részletesen kifejtett, itt elegendő volt csak a leglényegesebbnek tartott adatokra és tényekre utalni. Sokkal izgalmasabbak azok a levéltári kutatásokból származó idézetek, amelyek az időről-időre kiöntő vizek mellett élő nép árvízi panaszait, illetve az ugyanezen vizek használatából élőkhöz hasonló tevékenységüket fogják csokorba a szabályozások előtti gazdálkodást bemutató fejezetben.

A megyei törvényhatóságok 1744-ben vették kézbe a vízszabályozási munkákat, de alig több mint hat évtized alatt vajmi kevés haladást tudtak elérni. A szerző ezt az érintett megyék közötti érdekellentétnek minden kezdeményezést elsorvasztó következményének tudja be. „*Bihar és Békés megye ellentétei akadályozták az eredményesen induló kis-sárréti munkákat, négy érdekelt megye vitakozott azon, ki és hogyan kezdje a Berettyó szabályozását...*” stb. Ebben a helyzetben a kormányzat nagy reményeket fűzött a királyi biztosi intézményhez, s a tudós hadmérnököt, báró Vay Miklóst nevezte ki a Körösök szabályozásának élére. A királyi biztos sikereket ért el elsősorban a környezetet rongáló vízimalmok elbontásával, valamint a tervszerű vízrajzi felvételek megindításával, de a vízszabályozásokkal kapcsolatban ő is csak néhány kisebb jelentőségű csatornaásásig és töltéspályaig jutott el.

A könyv részletesebben foglalkozik Huszár Mátyás vízrajzi felméréseivel és az 1842–1836 között elvégzett szabályozási munkákkal. Kevésé ismert adatok jelennek meg ezeken az oldalakon a Körös-Berettyó vidék vízi munkáinak egyik méltatlanul háttérbe szoruló mérnökéről, Vargha Jánosról, akinek tevékenysége sokban hozzájárult ahhoz, hogy utódai – és itt elsősorban Bodoky Károlyra gondolhatunk – kedvezőbb feltételek között végezhesék országépítő munkájukat. Bodoky 1850–1861 között az ország talán legbonyolultabb vízrendszerének szabályozását fejezte be sikeresen. Az ezt követő időszakban nemcsak az árvizek, hanem a század legsúlyosabb aszálykatasztrófája és a belvizek megjelenése adott új meg új feladatot a kor vízmérnökeinek. További fordulópontot jelentett a hazai vízszabályozások történetében a pusztító szegedi árvíz. 1879 után nemcsak a Tisza szabályozásában vette kezdetét a korrekció, hanem az ármentesítő társulatok szervezeti rendjében is jelentős változásokat hajtottak végre. A századfordulóig terjedő időszakban az érdekeltségi területek átrendeződésével jött létre a Körös-Tisza-Marosi Ármentesítő Társulat, a régióban folyó vízimunkák és árvédekezés egyik legfontosabb szervezete.

Dóka Klára a szabályozások eredményét összefoglalva az egyik legfontosabb tényre hívja fel az olvasók figyelmét: „*A Körös-szabályozást a szakirodalom az egyik legsikeresebb vízmunkálatként tartja számon. Az 1879-re érdeklődésben lezárt munkát 1895-re eredményesen meg tudták szilárdítani, és kisebb fejlesztéseken kívül érdemi beavatkozásra nem volt szükség.*”

A könyv nem elégszik meg az események részletes ismertetésével, hanem elemzi a természetalakító munkák hatását az érintett régió me-

zőgazdaságának fejlődésére. Számos táblázat és összehasonlító adat áll a kérdésben mélyebb összefüggéseket kutatók rendelkezésére. Igen jó gondolat volt a szerzőtől, hogy a kötet mellékletében a Körösök és a Berettyó vidékéről az 1451–1886 között született, de napjainkban nehezen hozzáférhető, forrásértékű leírásokat közli Janus Pannoniustól Márki Sándorig. További erénye a kiadványnak, hogy a könyvben szereplő mérnökök – másutt nem publikált – rövid életrajzi adatait is közli. Kár, hogy a mérnöki névsorhoz nem tartozik egy mutató, hogy annak segítségével az illető tevékenysége visszakereshető legyen a könyv lapjain. Szintén zavaró megoldás az, amikor az egyes területeket négyzetkilométerben, helyenként holdban, vagy hektárban adja meg a szerző.

Dóka Klára munkája olyan könyvet eredményezett, amelyet általában nem egy ültő helyében olvas el az ember, hanem részletekben. Az ilyen könyvet az ember a háta mögötti könyvespolcon tartja, hogy mindig leemelhesse, ha szüksége van rá. A kötetet a *Közlemények Békés megye és környéke történetéből* sorozatban a Békés Megyei Levéltár jelentette meg. (Gyula, 1997.)

Fejér László

Csíkmadaras hét évszázada

Erdélyben a helytörténeti kutatások fellendülésének tanúi vagyunk, a szülőföldhöz való kötődés, az iránta érzett köteleltségérzet hézagpótló munkák megírására készítetik a szerzőket. E munkák sorába tartozik *Pál-Antal Sándor, Ördögh Imre, Balázs Dénes, Miklós Márton*: Csíkmadaras – egy felcsiki falu – hét évszázada című falumonográfiája. (Marosvásárhely, 1996. 356 old.)

Pál-Antal Sándor a kötet koordinátora és a tanulmányok többségének írója történész, 1963-ban végzett a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen és azóta a Marosvásárhelyi Állami Levéltár főlevéltárosa. A helytörténet igazi elkötelezettje, aki első falumonográfiáját a marosrézki Backmadaraszról publikálta és most szülőfaluja iránti köteleltségének tett eleget.

Csíkmadaras Erdély keleti részén a Csíki-havasok hegységvonulata és a Hargita hegylánc által körülzárt Csíki medence Felcsík részében, az Olt mentén fekszik. Lakóinak száma 1992-ben 2197 fő volt. Évszázadok óta kézműves település, így jellemezte Orbán Balázs is, aki feljegyezte róla, hogy: *Ez a falu Madaras. Hol a pap is fizesk. A szerzők szerint a falu keletkezése a székelyek Csíkba való letelepedéséhez, illetve a letelepedést követő falurendszer kialakulásához kapcsolódik, mely az 1200-as évekre tehető. Érdekes a szerzőknek az a feltételezése, mely szerint a letelepedők a Dudor és Pozson nemzetiségi ághoz tartoztak, amely nevek a történészek szerint ótörök eredetűek. A falu nevét bizonyára a környéken bőven található szárnyasokról kapta, de az sem kizárt, hogy a falu lakói „vadászó madarat” azaz idomított sólymot tartottak és innen ered a nevük.*

A monográfia Csíkmadaras történetét a székelység történetének szervezéseként tárgyalja. A Keleti-Kárpátok határsávjának védelmével megbízott csíki székelyek hadi kötelezettségeik fejében szabadságjogokat kaptak, adómentességet élveztek. A katonai szolgálat meghatározta társadalmi helyzetüket is: személyükre nézve ugyanis mindnyájan szabadok voltak.

A szerzők ismertetik *Csikország* szomorú történetét, illetve azoknak helytörténeti vonatkozásait. Az 1661-ben történt tartár betörést – amikor Evlia Cselebi krónikás adatai szerint – a török-tatár csapatok felégették az összes csíki falvakat, köztük Csíkmadarast is, leromboltak 26 templomot, zsákmányoltak 4000 szekér rakományt, elhurcoltak tízezer embert, ami az összlakosság felét jelentette. Az 1763-as „mádéfalvi veszedelmet”, amikor a madarasiak közül sokan a moldvai Mojnestre menekültek az ágyúval határőroket „torozó” osztrák katonaság elől.

A madarasiak az 1848–1849-es szabadságharcból is kivették részüket, a faluban a helybeli Bodor Ferenc bányavezető lőpor-, gyutacs- és ágyúgyárat létesített, amiben 1849 tavaszán már hetente 28–30 löport állított elő. Erről a szerzők – egy régebbi munka alapján – a következőket írják: „Az 1848 és 1849-i önvédelmi harc alatt a Madaras vizére, hol a Kozma család fűrésze van, a magyarok Bodor nevű ember vezérlete alatt lőporgyárat állítottak, folyt is nagyban a munka szép sikerrel, de a muszka köpenye alatt visszajött gyáva császáriak, nem gondolván meg a gyár hasznosságát, a gyönyörűen szép csinos épületeket a kozákok fedeztetten a légbe repítették.”

Az 1916. évi nagy menekülésről a kortárs plébános emlékeit idézik: „1916. augusztus 27-én, mely vasárnap vala, még elvégeztük a vasárnapi istentiszteletet, csendesen le is feküdtünk, de már 28-án virradóra hajnali két órakor fellármáztak, hogy a románok betörték a határon és menekülni kell. Irtózatos zúrvár keletkezett. Mindenki szedte össze a legszükségesebbnek ítélt tárgyait, s rakta szekérré. Az állatokat felhajtották a Fedelemkertbe, de nemsokára gazdátlanul sirtakbőgtek a házak között. Már délelőtt 11–12 óra között megindultak a tarka-barka lepedők, csergék és más terítőkből borított s minden szükséggel megrakott szekerek, melyeknek tetejében síró asszonyok, gyermekek és öregek ültek, s úgy néztek ki, mint Jeremiás Jeruzsálem romjain...estefeléig a lakosság nagy része elhagyta a falut”. A bevonuló románok Csíkból és a többi székely vármegyéből az otthon maradtak közül 17 000 székelyt internáltak a siptói fogolytáborba, akik közül mindössze 3000 maradt életben és tért vissza szülőföldjére.

Érdekes gazdaságtörténeti adatokat szolgáltatnak: a madarasi hámor egy 1567-es összeírás tanúsága szerint a XVI. század elején már üzemben volt. A Hargita keleti vonulatából külszíni fejtéssel bányászott „vaskövet” a madarasiak ökrös fogatokkal szállították a hámorba. 1677-ben 56 madarasi szolgált a hámoránál, akik között volt egy hámori bíró, egy hámori polgár, 43 „vaskö-hordó”, két bányász, négy kertelő és két faragó.

A madarasi fazekasok termékei a „csíki edény” vagy „fekete edény” már a XVI. században ismert volt Erdélyben. Csíkmadarason 1602-ben már feltűnt a Fazakas név, 1712-ben pedig már 15 fazekast írtak össze. 1820-ban feljegyezték, hogy a fazekasok „készítenek fazekat, fedőt, tálokat, kályhát – zöldet, vereset és sárgát – melyeket...itt helyben is eladhatják, de más vidékre vivén hasznosabban”. A fazekak mellett már a XVII. században készítették zöld mázas korsót, csempét és egyéb agyagmunkát, például a csíkzenttamási templom barokkos toronygombját. A mesterség a szerzők szerint apáról fiúra öröklődött, a fiúgyermek már 8–9 éves kortól segített az apjának agyagot szelni, hasította a katlanhoz való fát, segített az edény berakásánál, leste a korongozást.

Az olvasó számára igen érdekes adatokkal szolgál a falu demográfiai helyzetének vizsgálata, a társadalmi rétegződések alakulása, a születések és halálozások arányának elemzése, személy és keresztnevek alakulása. Igen meglepő az a tény, hogy a római katolikus Csíkmadaras lakosságának a száma az utóbbi nyolc évtized alatt alig növekedett!

A szerzők részletesen foglalkoznak a helybeli római katolikus egyházközség, az iskola és a művelődési élet történetével.

A monográfia utolsó része a második világháború utáni évek történéseit tárgyalja. Az ún. osztályharc, a kulákvilág és a kollektivizálás idősza ez. A „klerikális reakció elleni harc” áldozata Bálint Tivadar csíkmadarasi plébános, akit a „társadalmi rend elleni agitáció” vádjával 1959-ben 18 évi börtönrre ítélték.

Sajnos, hogy az utolsó fél évszázad történetének tárgyalása hézagos, ezt bizonyára a megfelelő levéltári anyag, dokumentáció hozzáférhetlensége okozta.

A szerzők munkájuk során felhasználták Csíkszékre és Csíkmadarásra vonatkozó teljes történeti irodalmat. Gazdag levéltári forrásanyagukat a budapesti, kolozsvári, marosvásárhelyi, csíkszeredai stb. állami levéltárból merítették, de használták a helybéli községi, egyházi irattár anyagát is. A monográfia tudományos értékét növelik a kötet illusztrációi, a dokumentumok fénymásolatai, és a több, mint 60 eredeti fotó.

Sebestyén Kálmán

Röske földje és népe

A történetírás a közösség emlékezte; védekezés az emberi agy törvényszerű korlátja: a feledés ellen. Röske történeti monográfiája nem csupán a ma élők ismereteinek gazdagítását szolgálja, hanem az utánunk következő nemzedékek számára is rögzíti a múltat és jelent. A XXI. század röskei lakosa ebből fogja megismerni őseinek életét, mindennapjait, szokásait. A tapasztalat szerint egy-egy város- vagy községtörténeti könyv több mint fél évszázadig használatos; csak azután jönnek létre új művek születésének föltételei.

A *Röszke földje és népe* előszavában Magyar László mutatott rá arra a különleges nehézségre, mely szerint Röszke 1950-ig nem volt önálló község, hanem Szeged része, így a rávonatkozó apróbb-nagyobb adatokat a gazdag szegedi levéltári és hírlapi anyagból kellett kirostálniuk. De így is rámutatok azokra a *jellegzetességekre*, amelyek Röszkét, múltját, valamint a róla szóló művet sajátossá teszik.

Ilyen mindjárt a község régészeti múltjában a *nagyszéksői hun aranylelet*, e nemben a történeti Magyarországon legnagyobb nagyszentmiklósi kincs után mindjárt a második. Röszke középkori történetében különleges érdekesség a száműzött, hazánkba menekült török ellencsászárnak, *Daud Cselebinek* és hűgának, a *Szilágyi és Hajmási* címmel ismert széphistóriában és népballadai változataiban megörökült *Császár Katának* regényes története. A török hódoltság után újra betelepülő szegedi határban Röszke azzal különbözött a környező tanyavilágtól, az Alsótanyán keletkezett mai, szomszédos községektől, hogy már 1730 tájt út menti házior, tehát faluszerű település bontakozott ki. Ez a „kertészközség”, noha nem lett önálló, bizonyos fajta önkormányzatot fejleszthetett ki. Így lehetett már a szabadságharc idején előjárósága, bírāja, esküdte. Ebben az időben *albíró*ság működött Röszkén, amely 60 akkori (mai értékben kb. tízezer) forint perértékű ügyekben dönthetett. Alsótanyán másutt nem volt ilyen albiróság; Szegeden is csak három: Alsó- és Felsővároson meg Rókuson. Ez a sajátságos röszke önkormányzat csak a tanyai kapitányságok megszervezésével 1862-ben szűnt meg. Röszke ekkor a hatalmas szegedi határ egyik kapitányságává fokozódott le. De korábbi előnyét még 1950-ben, az önálló község megszületésekor is megőrizte; amint ezt könyvünkben Belényi Gyula hangsúlyozza: az alföldi tanyavilágból akkor kialakított 82 község körül Röszke volt a legnépesebb és legfejlettebb: sok más új községtől eltérően minden szempontból kész, érett falu képet nyújtotta.

E jellegzetességeknek gazdasági oka maga is sajtós: Röszke gazdálkodását kezdetben a *dohánytermesztés*, utóbb, a dohány állami monopóliumának bevezetése (1851) után a *paprikatermesztés* jellemezte. Jórészt ez utóbbi jellemzi ma is.

Sajnos nem tér el Röszke sem a környező községektől, sem az országos folyamatoktól a *népesség fogyásának tekintetében*. A kezdeti – a rendkívül nagy csecsemő- és gyermekhalandóság ellenére elért – növekedés 1930-ban ért a csúcra 4364 fővel. A község megszületésekor 1950-ben még mindig 4227 lelket írtak össze; 1960 óta azonban egyre kevesebbet: 1990-ben már csak 2979 főt. Országosan 1981 óta fogy a magyarság; Röszkén már két évtizeddel előbb megmutatkozott a népesség csökkenése. Az elvárandó, a születéskorlátozás, a halandóság és az elöregedés növekedése – mind-mind összetevője a végeredménynek, amelyet könyvünkben több szerző is szóvá tesz, és én figyelmeztetésül a jelen és jövő nemzedékeknek dőltséssel emeltem ki: a *község népessége fogy; az ún. „természetes fogyás” számlunkra nem természetes!* A község vezetőinek mindent meg kell tennie, hogy Röszke itt marassza

szülőiteit; életlehetőséget, életminőséget teremtsen, hogy érdemes legyen gyermeket nevelni; itthon maradni; az alkotó munkát a szülőföld fejlesztésére fordítani; kinek-kinek képességeit a községben kibontakoztatni; az élet értelmét itthon megtalálni.

Nemcsak Röszke múltjában és jelenében mutatkoztak meg különlegességek, hanem az erről szóló könyvben is. Csizmazia György, Kovács S. Tibor és Juhász Antal bejárta a község határát a madárvilág megfigyelésére, a régészeti lelőhelyek számbavételére, a települési sajtóélet megörökítésére. Szegfű László kiásta a Daud Cselebi és Császár Kata kuriózumszámba menő históriáját, s a község történetének alapos ismeretében címert, zászlót tervezett Röszkének. Sebesi Judit levéltári, hírlapi búvárlataiban, az alsóvárosi plébánia anyakönyveiben kutatva olyan adatokat tárt föl, amelyekben a maguk monográfiája után még a mór-halmiak is sok újat találhatnak. *Főként a népiszkolai oktatás történetének feltárásában bővítette ki ismereteket egész Alsótanyára*. Szemléletesen mutatta be „a nemzet napszámóinak”, a tanyai tanítóknak néhez sorsát. Mindig is keveset kerestek, de az oktatáson, nevelésen kívül mennyit raktak a vállukra: nem csupán könyvtárosságot, amely rokon szakma, hanem anyakönyvezést, halottkémi teendőt, hadikölcsönjegyzést, élelmeszter-, gyógy-növény-, fémgyűjtést is.

Kovács Zoltán tanítványaival mélyfúrást végzett az anyakönyvekben, hogy Röszke népességének mozgását tüzetesen, egy-egy család tükrében megmutathassa. Magyarországon a francia demográfusoktól kimunkált módszerrel eleddig mindössze nyolc helyen végeztek hasonló mélysegű, *családrekonstrukciós módszerű* történeti demográfiai vizsgálatokat. Első esetben olyan helyen, ahol az anyagyház távol esett a községtől. Ez ebben a tudományágban forráskritikai újdonság, és általánosítható tanulságokkal szolgál. Szerzőnk köszönetet mond Röszkének, amiért alkalmat adott neki erre az új vizsgálati módszerre.

Röszke szülőite, a monográfia kezdeményezője Vastag József¹ főként az eleven szájhagyományt és saját emlékeit rögzítette az utókor számára, amikor a közelmúlt történetét és a község népeletét megörökítette. Így mutatja be Röszke jellegzetes helyneveit és ételeit is. Polner Zoltán a népköltészet különös, nemrégóta vizsgált műfajának, a népi imádságoknak és ráolvasóknak röszkei változataival ad ízelítőt a község vallásos népeletéből. Röszke nevét a magyar irodalomba főként Móra Ferenc elbeszélése és Móricz Zsigmond Rózsa Sándor-regénye írta be. A Röszkéről szóló írások, cikkek időrendi jegyzékét, *bibliográfiáját* az időközben elhunyt Balogh Ferenc (1923–1993) anyaggyűjtésének főlhasználásával Gyuris György egészítette ki, rendszerezte, látta el használatát könnyűvé tevő, alapos mutatóival. Ebben a könyv forgatója olyan adalékokat is találhat, amelyek a könyv más fejezeteibe nem voltak szervesen beilleszthetők, így tovább gazdagítják a község történetére vo-

¹ Nyugalmozott tanár; Röszke 1996. évi díszpolgára.

natkozó ismereteinket. Balogh Ferencnek köszönjük egyébként a képanyag zömének összegyűjtését és több mai főlvetel elkészítését is. A képszerkesztést és a kötet ízléses köntösét pedig az Officina nyomda vezetőjének, Varga Józsefnek.

Nagy gondot fordítottunk arra, hogy monográfiánk *minél több részkei nevet megörökítsen*. Ezért közzöltük az első letelepülőknek, a száz év előtti tanyai lakosságának, az ugyancsak száz évvel ezelőtti szavazásra jogosultaknak, az első és a második világháború áldozatainak, a paprikakészítőknek, az 1956-i helyi nemzeti tanács tagjainak, majd a rendszerváltozás utáni önkormányzati képviselőknek nevét tartalmazó jegyzékeket. S mindezt Juhász Zsuzsa fáradságos munkájával készítette, rendkívül gazdag, 2972 nevet tartalmazó betűrendes névmutatóval tettük könnyedén kezelhetővé. Ez nem ugyanannyi személyt jelent, mivel a családi összefüggések, rokonsági kapcsolatok érzékeltetésére a lányneveket önállóan is feltüntettük, és róluk utaltunk az asszonynevre. A nevek gyors megtalálását a lap tetején ún. *előfej* teszi lehetővé. Aligha tévedek, ha gyanítom, hogy ez lesz könyvünk *legtöbbször forgatott része*. Ebben keresi találja meg ki-ki az őseit. Nehéz, sokszor lehetetlen volt a sok azonos nevűt megkülönböztetni, de ebben is sokat fáradoztunk. Pl. kilenc Tombác Antalt, hét Tóth Józsefet, hat Papp Ferencet, Császá Jánost, öt Tombác Józsefet, Tanács Imrét, Szekeres Istvánt, Szekeres Józsefet próbáltunk megkülönböztetni. Csak újabb helytörténeti kutatások finomíthatják tovább e különbségteteleket.

Találnak még a kötetben kislexikont *jeles röszekekről*, köztük díszpolgáiraikról, továbbá *időrendi* összeállítást, amely Röszeke történetét nevének előfordulásától, 1439-től a *mai napig* jól áttekinthetően, tömören foglalja össze. Ezt is további kutatásoknak kell majd gyarapítaniuk.

P. L.

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET:

Polgárok Kiskunfélegyházán 1890–1913¹

Az alföldi mezővárosokat leginkább „parasztvárosokként” szokták bemutatni mind a történeti, mind a néprajzi tanulmányok szerzői. Azok is, akik – Erdei Ferenc nyomán – büszkeségre is okot adó fejleménynek: a szabad paraszti törekvésekből kisarjadtt „magyar városnak” tekintik ezeket a közelmúltig eléggé falusias külsejű, de városi méretű településeket. És azok is, akik az iparosodás-iparosítás, a modern urbanizáció lassú voltára, az igazi városokhoz képest majd' évszázados elmaradottságára keresik a helyi társadalomszerkezetből, nem csupán a polgári korszak nem-

zetgazdasága jelentette „makro-környezetből” levezethető magyarázatot.

A magvas tanulmányt, és – forrásközlésként – egy polgárosszony háztartási feljegyzéseit, s mindennek németül is megismételt szövegváltozatát magában foglaló kötet valóban a polgári élet-szervezés és háztartás tükrö! Kiskunfélegyháza társadalomfejlődési vázlatra a betelepülőkből és törzsökös redemptusokból összeházasodások révén kialakult, a népesség 6 %-ára becsült polgárság szerepét, jelentőségét méri fel. A város paraszttársadalmában mélyen benne gyökerező, és a „jöttmenteket” is gyorsan integráló rétegnek várospolitikát alakító képviselői kerülnek tehát látókörébe. Azok, akikről mindeddig a paraszttól tudtuk, amit tudtunk: ők az „urak” – de nem a vagyonosság, hanem az életforma és az életeszmenyek értelmében. A hallatlanul nagy (bár nem látványos) levéltári forrásismeretről és kutatói szorgalomról tanúskodó családtörténet pedig, mely háttér ad az 1890–1913 között vezetett, eredetileg anonim „napló” értelmezéséhez, egy német származású, a XIX. század első felében félegyházivá lett patikus, leszármazóiban értelmiségiként gazdálkodó és vállalkozó polgárcsalád karrier-rajza. Amiben több a tanulmány egy beköltözött „idegen” gyökérezetéseket, gyors vagyonosodásának pontos és érzékletes bemutatásánál, az a – szerencsénkre – grafomán háziasszonynak és Bánkiné forráslemező készségének köszönhető. A háztartásvezetési (a házicselések és alkalmi kiegészítő-bérmunkások munkavégzésével összefüggő) napi praktikumokat, pénzkezelési, készletezési számadásokat, a vendégségben megfigyelt, „mintának” tekintett reprezentatív ételsorokat és gasztronómiai ingyencégek receptjeit elegyítő vegyes feljegyzések a polgári életvitelnek és háztartásnak olyan „titkaiba” engednek bepillantást, melyek egy-egy ilyen véletlen forrás híján teljességgel megközelíthetetlenek.

Egy alföldi mezőváros belvárosában, ebben az értelemben „kisvárosban” a századfordulón jellemző volt polgári életvitel megismerésének jószerevével első lehetőségét kínálja tehát Bánkiné könyve. Melynek jelentőségét az is növeli, hogy további, most nem vagy alig érintett kérdések megfogalmazására inspirál – meggyőződésem, hogy nemcsak engem, másokat is. Számomra ugyanis e félegyházi polgárcsalád karrierjének és életvezetési gyakorlatának az ismeretében most már a paraszti és a polgári kultúra folyamatos egymásra hatása: a polgári kultúra lokális változatának a kialakulása az igazi kérdés. E polgárok termelés-szervezésében is, hiszen a földbirtokos kisvárosi polgárok, ha készségesnek mutatkoznak is az agronómiai-agrotechnikai újítások alkalmazásában, üzemevezetésük a legtöbb elemében azonos volt a birtokos parasztokeval. Társadalmi kapcsolataik kiépítésében is, hiszen a századfordulótájt nemcsak a fél évszázaddal korábban beköltözött nem-parasztok jelentették az egymáshoz igazodó, informális csoportot szervező polgárt, hanem azok a módos redemptusok is, akikkel a jöttmentek presztízsüket és vagyonukat növelendő összeházasodtak. A háztartási, a konyhai teendők háziasszonyi irányításában is, hiszen – ez eléggé nyil-

¹ Studia Folkloristica et Ethnographica, 38. (A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa, szerkeszti: Újváry Zoltán) Debrecen, 1996. 311 old. képpel.

vánvaló a feljegyzésekből – a tarhonya- és lebbencskészítésnek, a káposztaszavanyításnak, a kappanherelésnek, a sertésfeldolgozásnak vagy a szappanfőzésnek természetesen nem volt „polgári”, csak Félegyházán szokásos „paraszti” mód-szere.

Szilágyi Miklós

CS. SIMON ISTVÁN:

Lehasadt ág

Szabó Pál a Nyugtalan élet című önéletírásában mondja: „Negyvenegyben széjjelcéltem még egyszer a tájon, mint ahogy a rendes gazda széjjelcél az udvaron a közeledő vihar előtt. Mit tehettem mást, mint még egyszer felmértem a mi életünket, formába öntöttem azért, hogy majd mikor másik oldalára fordul a világ: olyanok legyenek azok a betűk, mint a kő.” Cs. Simon István is ezt teszi. Történelmi időben egy kicsit később, de szándékában azonosan: megkeresi és felmutatja a múlt megmaradt értékeit. Tudja, érzi ő is a történelmi veszélyeztetettségét, ami azóta sajnos bekövetkezett. Az utolsó pillanatok ezek, amikor még áll a tanyasi iskola, beszélnek, emlékeznek az öregek, van még mit menteni. Bejárja a szerbiai Bánát falvait, feljegyzí a fogyatkozó közösségek múltját, hagyományait, meseit, az itt élő emberek életútjait. Írásait faluriportnak nevezi – valószínűleg az újságban való közlés terjedelme miatt –, de így kötetben összefűzve izgalmas szociográfiává állnak össze.

Csak reális múltismeret szolgálja a reális önismeret ügyét. Erre az önismeretre pedig nagy szükségünk van.

Az idő mintha nem mozdulna: „a Tiszavidék utolsó tanyai iskolájának sincs csengője, de sajnos tanulója is alig van már. Sokkal több benne a pad, mint a gyerek...” „Milyen jövő elé nézhet egy olyan falu, amelyiknek az iskoláját lebontják?” – kiált fel! Tudja, hogy a történelmi múlt emlékeire építkezve lehet az identitástudatot megőrizni, fenntartani. Szinte konokul járja – elsősorban Észak-Bánát elnéptelenedő falvait és minden arra érdemeset feljegyez. A szájhagyomány, a népi történelmi emlékezet csodás történeteket hordoz.

Mindenütt talál feljegyezni valót. És milyen gazdag ez a múlt! Móra Ferenc mondta, mikor ásatásokat végzett a vidéken, hogy Csóka az évezredek temetőjén nyugszik. A halmok alól cserepek, csontok bukkannak elő gazdagon. Pontosan, számszerűen sorolja az ásatások eredményeit. A számok önmagukért beszélnek. A múlt ismerete önbecsülést, tartást ad az itt élőknek. És mit őrzött meg az emberi emlékezet? Hát persze, hogy a nép hősiességét, harcát a mindenkori elnyomók ellen: Martonos alatt a soványvizű görbe pataknál ütött le a törökre Rózsa kapitány. Vörös lett a kis patak vize, sok vért vitt le a Tiszába. Azóta hívják Rózsa-patakknak.

A táj elhagyatottságában is meglevenedik. A sívárság, a lepusztultság az emberi oda nem figye-

lést, a hanyagságot jelzi. Egy eltűnő élet attribútívumai sorjáznak Cs. Simon István írásaiban. Pedig egykor milyen gazdag élő kultúrája volt ennek a vidéknek zenében, táncban! Keresztelő, névnap, lakodalom, disznótör. Mind alkalom a hagyomány, a kultúra éltetésére. Innen indult Andruskó Károly a parasztfestő, Borbély Mihály a híres mesemondó. De lejegyzí a szerző a falusi asztalosmester munkásságát is, kinek keze alól időt álló konyhabűtör, stafingung került ki. Megtalálja az egyszerű ember életében is az értékeset, felmutatni valót, a példát.

Cs. Simon István mindig a szegény ember, az elesett pártján áll. Szilágyi Károly birkapásztor kerszeri el: „...mihéz kezdjen az ember, a magamfajta?! Tűr és törekszik, ameddig bele nem gebed...” Legalább feljegyzí a panaszokat, mert az itt élők is teljes életre vágyanak. Feljegyzí az emberi sorsokat, akiket Amerikába, Franciaországba, Németországba sodort az élet. Mind hazavágyanak, és ha tehetik hazatelepednek. Arról szólnak ezek az írások, amit csak patetikusan, szülőföldnek lehet nevezni, a szülőföld szeretetének. Alcímei is beszélnek: Arcok és ablakok, Tájolódás, Hullámgyűrűk, Gyökerek és jelek.

A szerző, Cs. Simon István ennek a tájnak a szülőtte. Csókától nem messze Terjánban lakik. Verseskötetei is az itt élő emberekről, erről a tájról szólnak. (Utak kereszterje 1971., Ahogy a vadkörtefa 1980., Varasodás 1992.) 1972 óta a Magyar Szó Tiszavidék című mellékletének faluriportere. (CNESA Kiadó, Kanizsa 1995.)

Végh Károly

SZAKÁLL SÁNDOR – FEHÉR JÓZSEF – VIGA GYULA:

Kőmunkák Erdőbényén

Két szempontból is figyelmet érdemel a muzeológus szerzőhármas munkája. *Részben* azért, mert kötetük egyike a Tokaj-Hegyalján az elmúlt évtizedben öröndetesen fellendült kutatások eredményeinek. A viszonylag kis területen elhelyezkedő mezőváros-csoport műveltsége és társadalmi-gazdasági fejlődése önálló, sajátos formációt képvisel. *Másrészt* azért figyelmet keltő a karcsú kötet, mert – többek között az egyik szerző, Viga Gyula tevékenysége révén – a kőmunkák, a kőtechnika vizsgálata mára teljesen közönséges fejezete lett a hagyományos kézműves technikák történeti-néprajzi feldolgozásainak. Ennek révén magáról az egész paraszti életmódról is árnyaltabb lett a képünk, hiszen ezek a kézműves technikák, pl. éppen Tokaj-Hegyalján, természetes részei voltak a parasztemberek tevékenységének.

A munka fejezeteiben a természettudós, a történész és a néprajzos teljességre törekvően mutatja be a nagy múltú mezőváros kőfaragó hagyományát. Szakáll Sándor a bányák, kőfejtők és anyaguk leírásával érzékelteti, hogy a különböző korokban más-más igények befolyásolták a kőanyag kiválasztását és az eltérő adottságú kőzetek más-más célra szolgáltak. Fehér József a kőfaragás és a kőfaragók történetét írta meg, rámutatva, hogy

milyen jelentős munkaerőt mozgósított – különösen a XIX–XX. században – ez a technika, s hogy a legjobb iparosok az oppidum paraszt-polgárai között komoly gazdasági-társadalmi státust biztosíthattak maguknak. A hétköznapiak és az ünnepek minden területén jelen voltak a bényei „kövek” a lakóházak anyagától kezdve a kerítések és kapuk díszes oszlopaiig, a pincebejáratok, ajtók kőkereteitől a pincék szellőztetésére szolgáló léleklyukakig. Helybeli kőből készültek a sírkövek is. Erdőbényei kőfaragók készítették a bécsi döntés után a kassai dóm felújításához a faragványokat, de a bényei faragók alkották meg Kossuth Lajos szobrát is, ami első hazai relikuma lett a Kossuth-kultusznak.

Viga Gyula tanulmánya elsősorban a kőmunka és-hasznosítás néprajzi kérdéseit vizsgálja. Rámutat arra, hogy a mezőgazdálkodás és a szőlőművelés szüneteiben igen sokan foglalkoztak a kő megfaragásával, s készítményeik, elsősorban a díszes sírkövek, jelentős területen terjedtek Abaújtól a Tisza mentéig. Tanulmányok megállapításai a *riccere*k, kővágók vándorlására vonatkozóan, mivel igazolja a kapcsolatokat a különféle magyarországi kőbányák hasznosításában. Ezek a vándorló mesterek nem csupán a technikát közvetítették, hanem befolyással vannak a helyi műveltség arculatára, állapotára is.

A szerzőhármak munkája további vizsgálatokra inspirál. Magam Tokajban végeztem megfigyeléssel egészíthetem ki a munkájukat. A hegyaljai borvidék névadó központjának számító mezővárosban, Tokajban a XVIII. században jelentős kő- és magánépítkezések folytak. Ekkor tűnik fel adattainkban *Jasper Lőrinc* Erdőbényéről elszármazott kőfaragó, akinek a neve két faragványon is szerepel. Az egyik, ma a római katolikus templom mögött található, de eredetileg – a hagyományoknak megfelelően – a Tisza-híd mellett álló Nepomuki Szent János szobor. Rajta a felirat: 1802. JESPER LAURENT Fecit. A másik hely, ahol a mester szerepel, a Bethlen Gábor utca 3. számú ház homlokzati oldalának kőablakja. Felirata: IIT KEZDŐDIK CSETNEKI SZTÁRKÓI DESEFY ANDRÁS ÁDÁM UR CURIAJA – VÁGOTT JESPER LŐRINCZ. A fentiekhez hasonlóan, bényei faragók kezemunkájának tarthatjuk a Tokaji Múzeum gyűjteményének koporós alakú középkori eredetű sírkövét (*tumba*) is, amihez hasonló volt az erdőbényei református templom kertjében is. De lehet bényeiek munkája a tokaji múzeum gyűjteményének kő vízszűrője, sőt, az olaszliszki kőhid címeres köve is. Bár e faragványok azonosítása, műhelyhez kötése nagyon nehéz, mégis, összegyűjtésük, számbavételük a honismereti kutatók számára is izgalmas feladatot kínál.

A Fehér-Szakáll-Viga szerzőhármak munkája nem csupán a hazai kézművesség történelmének szempontjából tanulságos, hanem a hegyaljai mezővárosok ipara, életmódja, s egész arculata vonatkozásában is: a kőépítkezés és -faragványok a települések jellegzetességei. Példaértékű a kötet olyan szempontból is, hogy megírását az erdőbényei önkormányzat szorgalmazta, s a képviselőtestület volt a munka kiadója is.

Bencsik János

SIPOS ANTALNÉ – BENCZE GÉZA –
BIKKI ISTVÁN – KORBONITS DEZSŐ:

Egy mindig megújuló vállalat (1910–1995)

Nagy várakozással vehetjük kézbe ezt a kötetet, mely egy már privatizált vállalat történetét dolgozza fel, hiszen már a szándékból is nyilvánvaló, hogy e patinás gyár új tulajdonosa, a francia Sanofi nem kívánta a vállalat történetét új időszámítással kezdeni, hanem büszke a múltra is, a Chinoin gazdag hagyományaira. A vállalati kultúra, az arculatformálás jelentőségét bizonyítja azzal is, hogy nem kerek jubileum, hanem a cégalapítás 85. évfordulójára jelentették meg a kiadványt.

A gyógyszergyártás e században mindvégig kiemelkedő szerepet töltött be a hazai gazdasági életben, s ennek az iparágak egyik legkiemelkedőbb képviselője a Chinoin, melynek történetét 1964-ben már egy ízben feldolgozták. Jelen kötet két elkülönülő szerkezeti egységből áll: egy történések által írt, a kronológiai rendet követő vállalat-történeti áttekintésből, valamint egy, a Chinoin fontosabb gyógyszerkutatói eredményeit taglaló, Korbonits Dezsőtől származó részből. Bár kissé szokatlan a szerkezeti elkülönülés, a két rész mégis kiválóan kiegészíti egymást. Sajnos azonban amíg Korbonits Dezső által írt rész tudományos munkához híven pontos lábjegyzetekkel, hivatkozásokkal jelent meg, addig a történések által írt három fejezetnél ez hiányzik, csupán a harmadik fejezet végén található levéltári és könyvészeti forrásmunkákat tartalmazó összesítés. Itt kell megemlítenek, hogy bár a kötetet gazdag képanyag egészíti ki, sajnos a képek élvezetét rontja kicsiny méretük és zavaró az is, hogy szöveggel képtelenségek nem mindig vannak a hivatkozott képpel összhangban.

A kiadvány értékes része a – Korbonits Dezső által összeállított – lista a Chinoin készítményekről, mely tartalmazza többek közt a gyógyszerek megnevezését, kémiai hatóanyagait, összetételüket, a szinonimák számát, a hatásukra vonatkozó információkat és a gyártásuk kezdetének évét is. Imponáló táblázat ez, mint ahogy imponáló a vállalat története is. A dr. Kereszty György és dr. Wolf Emil alapította „Alka Vegyészeti Gyár”-ból mára jelentős, nemzetközileg is elismert nagyüzem lett. A kezdetektől az állami kezelésbe vételig terjedő időszakot Sipos Antalné mutatja be, majd a külföldi tőkebevonás idejéig a tapasztalt vállalat-történész, Bencze Géza vezeti el az olvasót. A legújabb kori történéseket Bikki István ismerteti.

A Chinoin gyár, a vállalat alapításától fogva – sok nehézségen át – de mindig tudott fejlődni, bővülni, megújulni. Két válságos periódust (az első gazdasági világválság okozta piacvesztés időszakát, valamint az állami kezelésbe vételt, illetve a saját kutatás-fejlesztés megszűnését az 1950-es években) leszámítva a Chinoin valóban büszke lehet múltjára, de – mint az a privatizáció utáni időszakal foglalkozó részből kiderül – jelenére is.

A Chinoin története abból a szempontból is kuriózum, hogy azon kevés vállalatok közé tartozott, mely állami kezelésben volt ugyan, de részvénytársasági formáját is megtartotta, sőt azt 1954-

ben újólág be is jegyezték a cégbírószágon. Ennek a gazdaságtörténeti érdekességnek a kulcsát a külföldi érdekeltségek adják a Chinoin esetében is. A magyar államkincstár képviselői előtt az 1948. márciusi tömeges államosítások után hamar nyilvánvalóvá vált, hogy ezeket a Nyugat nem ismeri el jogszerűnek, így nem is kíván tárgyalni az állami vállalatok képviselőivel, melyeket természetesen nem ismert el jogutódként. A Chinoinnak is több külföldi érdekeltsége volt. Így például a Società Anonima Italiana Chinoin milánói cég termékein továbbra is szabadon használta a márkanévet, ugyanakkor a licencdíj fizetését megtagadta. Mivel az erőpolitika a nyugati világgal szemben nem vezetett pénzügyi eredményre, a magyar állam sok helyütt tárgyalni kényszerült, ezek a hetvenes évekig elhúzódtak. Így jöhettek létre, illetve maradhettek fenn a magyar gazdasági jogrendszerbe alig-alig beilleszthető, részvénytársasági formában működő, állami kezelésben lévő vállalatok, melyeket ténylegesen igen, de jogilag nem államosítottak. Mindebből persze itthon nem sokat lehetett észrevenni, ugyanakkor a külföld felé az említett vitás ügyeket képviselő Általános

Értékforgalmi Bank a Chinoin részvénytársasági fejlődés papírján levelezett.

A privatizáció óta történeteket bemutató fejezet arra is választ adhat, szükség van-e a privatizációra? A Chinoin eredményei, a keleti piacok összeomlása következményeinek sikeres elkerülése, a növekvő hatékonyság, az eddig elhanyagolt területek (pl. marketing) fejlesztése, a kutatás-fejlesztés és a gyártási folyamatok, a vállalati felépítés racionalizálása, a korszerű minőségbiztosítási elvek meghonosítása mind arra utalnak, hogy a megfontolt, átgondolt privatizációnak van létjogosultsága és a kötet egyúttal bizonyítéka annak is, hogy az új tulajdonos nem szükségszerűen törli el a régi vállalati kultúra hagyományait, sőt, büszke lehet rájuk.

Összességében örülnünk kell ennek a szép és tartalmilag színvonalas kiadvány megjelenésének, különösen annak, hogy ez a hosszú évek hallgatása után a korábban oly aktív Magyar Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szakosztálya közreműködésével valósult meg. (Bp. 1996.)

Haraszi Viktor

